

А.С.Хибадуллина
Ә.М. Жумагулова

*Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Корреспонденция үшін автор: aibin_2011@mail.ru

Арт-журналистика: әлеуметтік-мәдени парадигмадағы кино өнері

Андатпа. Мақалада бүгінгі журналистика дамуындағы жаңа бағыттардың бірі – арт-журналистика және осы бағыт аясында ақпараттарды берудегі «кино журналистика», кино өнерінің орны мен дамуы жайлы айтылады. Бүгінгі киноөнімдері тек кинотеатрларда ғана емес, теледидар, планшет, интернет арқылы қолжетімді. Сондықтан заманауи кино өндірісінің дамуы мен кино жанрын зерттеудегі түрлі әдістер, кино өнерінің әлеуметтік және мәдени кеңістіктегі қызметі тұрғысынан қарастыру маңызды. Әрі қазіргі заманғы технологиялардың киноөндірісіне ықпалы өзекті мәселе ретінде танылады. Жалпы қоғамда адамның ішкі рухани сұранысы мен талғамына ешкім шек қоя алмайды. Сол сұраныс өскен сайын телеөнер туындыларын деген талаптар мен міндеттер де күшейеді. Талапқа сай болу жағдайына орай телевизия техникалары да дамып жатыр. Жалпы телевизия тарихын кино өнерінен бөліп қарастыру мүмкін емес болғандықтан «кино журналистикасын» теориялық және практикалық тұрғыдан қарастырудың қажеттілігі зор. Демек, салалық журналистиканың бір бағыты ретіндегі арт-журналистиканың дамуы, киноөнерін дамытудағы ақпараттармен жұмыстың теориялық негіздерін білу қажеттілік. Кино мен теледидардағы сөйлеу қоғамдағы сөйлеу мәдениетін қалыптастыратыны белгілі, сондықтан кино, театр және жаңа медиа мүмкіндіктерінің қолданысына назар аудару мен экран мәдениетін кешенді оқытудың жолдарын қарастыру практикалық тұрғыдан маңызды болмақ.

Түйін сөздер: арт-журналистика, кино өнері, киноөндірісі, жаңа медиа, салалық журналистика, ақпарат, фильм, теледидар.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2023-142-1-112-120>

Кіріспе

«Арт-журналистика» термині журналистика теориясында 2000 жылдардан бастап қолданыла бастады. Түсінікті тілмен айтқанда, өнердің әр түрлері туралы журналистика дегенді білдіреді. Oxford Dictionaries сөздігінде «art» термині – тұлғаның шығармашылық қызметі мағынасымен байланысты түсіндіріледі (Oxford Dictionaries). Арт-журналистиканың негізгі нысаны – бейнелеу (кескіндеме, мүсін, полиграфия, фотосурет және басқа да визуальды ақпарат құралдары) өнері. Сонымен қатар арт-журналистикада өнердің барлық

түрлері (музыка, би, кескіндеме өнері, әдебиет, театр, кино саласы т.б.) қарастырылады. Шетелдік журналистика теориясында да «музыкалық журналистика», «кино және театр журналистикасы» деп жеке-жеке арт-журналистика аясында қолданылады.

Телевизия мәдениетке айналды, бұл трансмәдениет процестеріне үлес қосты. Телевизия фильмдерге, сериалдарға, жаңалықтарға, спорттық, мәдени және түрлі бағдарламаларға арналған түрлі нұсқалары арқылы ол әр түрлі мәдениеттерге бір-бірін тануға, қабылдауға және құрметтеуге көмектесті. Телевизия таралымы мен қаралымы

көп киномотография – бүгінгі күннің ең танымал бұқаралық өнерінің біріне айналды. Телевизия тілінің қалыптасуына кино өнері айтарлықтай әсер етуде. Сол тұрғыдан қазақ киносы сұранысқа ие болатындығы көңіл қуантады.

Салалық журналистика бағыты ретінде арт-журналистикада кино журналистикасының, кино өндірісінің өзектілігі алдыңғы орындарға шығып отыр.

Кино – жазушы, сценарист, режиссер, продюсер, өнер студиялары мен бөлімдерінің еңбегінен шыққан өнім. Кино – техника мен өнердің қосындысы, туындысы, әдебиет пен музыканың, бейнелеу өнері мен актерлік ойынның басын қосқан күдірет. Сондықтан кино – синтетикалы өнер. Кинодан бүгінгі ұлттық мәдениеттің хал-жағдайын, халықтың өткені мен бүгінін көруге болады.

Қазақ даласындағы алғашқы, ең елеулі оқиғалар, белгілі адамдар камераның көзіне ілігіп, кинотаспаға түсіп, мәңгілік тарихта қалды. Мемлекеттік киномұрағатта жатқан деректі фильмдер солардың еңбегі, ізі мен жемісі екені ақиқат. Қазіргі таңда сол киномұрағат жинаған Қазақстанның XX ғасырдағы бүкіл тарихын, өмір жолын көрсететін бай кино материалдар сұрыпталып, құрастырылып бізге жетіп отыр.

Жалпы кино көркем фильм, деректі, мультипликациялық және ғылыми-көпшілік кино болып төрт салаға бөлінеді. Ал ұлттық киноның басты құндылығы – ондағы көрсетілген жоралғылардың саны ғана емес, бірінші кезекте, құнарлы тілімен, мәнерлі сөзімен, сөйлеу мәдениетімен, эртістердің ойын шеберлігімен өлшенуі керек. Осындай қағидаттар сақталғанда ғана кино өнерінің бүгінгі өрістеуі мен қанат жаюы жоғары деңгейге көтерілетіні сөзсіз.

Материалдар мен әдістер. Қазан төңкерісінен кейін пайда болған қазақ киносының алғашқы туындысы «Амангелді» деп аталды. «Ленфильм» студиясында түсірілген көркем фильм ұлт батыры Амангелді Иманов туралы болды. Оның режиссері Марк Левин болса, Амангелді Имановты сомдаған әртіс – Елубай Өмірзақов еді. Міне, осылай алғаш қазақ киносы өмірге келді. Сұрапыл соғыс жылдарында «Мосфильм» мен «Ленфильм» киностудиялары бөлімшесінің Алматыда болуы қазақ киносының одан әрі өркендеуіне әсерін тигізеді. Бұл студиялар Алматыда өзара бірлесіп, ЦОКС (Біріккен орталық киностудия) деген атпен өзінің қызметін бастайды. «1941 жылы 12 қыркүйекте Алматыда көркем фильмдер шығаратын киностудия ұйымдасып, 1944 жылы ол Алматының көркем және деректі-шежірелік фильмдер студиясы (1960 жылдан «Қазақфильм») деп аталған [1].

Бүгінде кино қуатты құралға айналып отыр. Соңғы жылдары отандық кинематографияға деген көзқарас та түбегейлі өзгеруде. Бұл – қазақ экранындағы жаңа кезең. Жаңаша бастамаларға толы. Қазіргі фильмдердің басым бөлігі сандық камерамен түсіріледі. Сондықтан медианың да, киноның да дамуы технологиялық ілгерлеушіліктерді бастан өткеруде.

Өз кезегінде кино да ғылыми зерттеулерден пайда болған. DVD Blu-Ray және қазіргі уақыттағы онлайн көрсетілімдер кино тәжірбиесіне өзгерістер әкеліп отыр. Себебі, олар кинотеатрдан қарағанда неғұрлым жоғары сапаны көрсетсе, бұл форматтар арқылы киноны көру үйде де басқа жерлерде де қолжетімді болады. «Медиа және журналистика: теория мен практикаға жаңа көзқарас» атты кітапта киноны өнер формасы деп қабылдау керектігін баса айтады. Анимация мен әсерлі эффекттер деректі киноөндірісінің бөлігі деп аталып өтеді [2].

Тәуелсіздік алғаннан кейін киноның жағдайы мүлде өзгерді десе де болады. Бұл тұста бұрын идеология құралы саналатын өнер түрінің Қазақстанда дамуы назар аудартты.

Соңғы жылдарда бұл саладағы жаңғырулар мен оң өзгерістерге технологияның ықпалы басым болды. Алайда көпшілік көңілінен шығатын жақсы фильмдер көбейгенімен, біз үнді, түрік және корей сериалдарынан құтыла бастаймыз. Осыған қажетті «кілт» керек. Кілт – көрерменді кино көруге күштеу емес – қызықтыру.

Кино журналистика, отандық кино өнерін өркендету, фильм табиғаты мен журналистиканың өзара байланысы турасында ойларда бірізділік солғын көрінеді. Киномотография мен телевизия өзіндік ерекшеліктерімен окшауланатыны белгілі. Шығармашылық жұмыстарда да бір-біріне ұқсамайтын тұстары көрініс береді. Жұмыс тәсілдерімен де ерекшеленеді. Мәселен, кино өндірісі түсіру объектісін белгілеп алады да, сырт көзден тасалай жүріп фильм түсірумен айналысады. Ал телевизия болса қалың көпшілік ортасында жүреді. Дегенмен де екі саланы жақындататын тұсын тілдік компоненттерінен байқаймыз. Телевизия мен киноның ортақ тұсы – сценарий, сценарийлік жоба деген жазба шығармашылықтың түрлері бар. Бұл екі салада да ерекше маңызға ие жұмыс түрі. Сценарий – киномотографияның құрамындағы жазбаша жұмыс. Сондай-ақ маман ретінде публицист пен сценаристі ажыратып тастауға да келмейді. Екеуі де қалам иелері, қаламгерлер. Осы тұста екі шығармашылық иелерінің шығармашылық жұмыстарының ұқсастығы жайында

ғалым Н. Омашев телефильм табиғаты туралы ойларында былайша салыстырулар жасап, мысал келтіреді: «Болашақ шығарманың нысаны ұлттық табиғат паркі делік. Журналист сол ұжымға барып, оның қашан, не үшін құрылғанынан бастап, бүкіл жұмыс жоспарын, міндеттерін, жауапкершіліктерін, әкімшілік пен қызметкерлерінің құрамын, жер-көлемін сұрап береді. Флорасы мен фаунасы турасындағы бүкіл мәліметтерді іздестіреді. Әрине, журналистке ең қажет мәлімет – сол жұмыс орнының көрсеткіші, жетістігі мен кемшілігі, проблемасы. Өйткені, осы мәселелердің мән-жайына қарай тақырып белгіленеді, мақсат қойылады. Айталық көрсеткіш жақсы: табиғат паркіндегі аңқұстар күйлі, сан жағынан өсім бар. Өсімдіктер дүниесі табиға қалпында өсіп-өніп жатыр, әлемде сирек ұшырасатын шөптер мен ағаштар біршама көбейіп келеді.

Проблема – табиғи тың аймақты қаз-қалпында ұстау қиындап барады. Су тапшы. Оның жаңа көздерін ашу үшін қаржы керек. Міне, дәл осы жерге келгенде, публицист пен сценаристің ізденіс әрекеттері бірдей болады. Екеуі де аталған факітілерді жинайды, саралап-екшейді, ақырында жазу процесіне ауысады.

Екі саладағы қаламгер жиналған факті-мәліметтерден сюжет құрауға кіріскенде олардың жұмыс тәсілдері ерекшеленеді. Баяндау стильдері екі бөлек болып шыға келеді» [3].

Дегенмен де бүгінгі таңда жалпыхалықтық аудиторияға айналған телеэкран маңызы тіптен ерекше. Көгілдір экраннан өткен жақсы телесериалды үлкен демей, кіші демей, жалпы халық көреді. Жаңа дәуір әкелген бұл жанр аса пәрменді жалпыхалықтық эстетикалық, этикалық тәрбие мектебіне айналды деуге болады.

Осы тұста көгілдір экранның ар жағындағы көрермендердің бүгінгі кинолар туралы ойларын білу мақсатымен бірнеше бақылау-зерттеу жұмыстары жүргізілді. Телеарна бағдарламасын бағамдағанда нәтиже бойынша «Қазақстан» және «Хабар» телеарналарында отандық өнімдердің оның ішінде тарихи туындыларды көрсету басым.

Зерттеу барысында қазақстандық кино өнімдерге жалпы көпшіліктің пікірі қай тұрғыдан өрбитінін білу мақсатында сауалнама жүргізілді. Респонденттер бүгінгі отандық кино өндірісі мен заманауи фильмдер табиғаты, фильмдерді аудиторияның қабылдауы, фильмдерде ұлттық құндылықтарды насихаттау сынды сауалдарға жауап алынды.

Сауалнама нәтижелері бойынша жас ерек-

шеліктеріне қарай сараптай келгенде 15 пен 25 жас аралығындағы жастардың көпшілігінің бүгінгі, заманауи отандық киноөнімдерге деген қызығушылықтары басым екендігін, егде жастағы адамдарға тарихи фильмдер көбірек ұнайтындығын байқадық. Жалпы зерттеу сауалнама нәтижесінің түйіні – киноөнімдердің ұлттық құндылықтарды насихаттауға басымдылық танытуын құптайды.

Әдебиетке шолу. Журналистикадағы арт-журналистика бағыты мен ақпараттарды берудегі жаңашыл тәсілдер, кино өнерінің дамуына қатысты ойлар, бүгінгі кеңістіктегі киноөндірісі мәселелері шетелдік және отандық зерттеу еңбектерде, атап айтқанда, түрлі кітаптар мен мақалаларда жазылып жүр. Солардың бірнешеуіне нақтырақ тоқталып өтсек. Ең алдымен осы бағытқа байланысты отандық алғашқы негізгі зерттеулер ретінде А.А. Мусинованың «Арт-журналистика Қазақстана» атты еңбегін атауға болады. Еңбекте Қазақстандағы арт-журналистиканың қалыптасу тарихы мен теориясы мен тәжірибесі талданады [4].

Зерттеуші ғалымдар А.А.Новикова, Е.С. Дорошук, Т.С. Сергееваның «Арт-журналистика. Очерки теории и практики» оқу құралында қазіргі медиакөңістіктегі арнайы қызмет саласы ретіндегі арт-журналистиканың негізгі сипаттамалары мен типологиялық ерекшеліктеріне құзіреттілік көзқарас, журналист мамандығының трансформациясы турасында берілген. Еңбекте заманауи журналистің әмбебаптық қағидаларына негізделген БАҚ қызметінің ерекшеліктерімен, түрлі білім мен құзіреттер жиынтығы бар мультимедиялық маман ретінде дайындық негіздерімен таныстырады [5].

«Арт-журналистика в глобальном информационном пространстве» атты мақалада арт-журналистиканың бағыттары, ақпараттарды беруді жаңарту жолдары қарастырылған [6].

М.А.Мясникова «Практическая подготовка арт-журналистов в рамках профессионального медиаобразования» атты мақаласында медиабілім беру аясында практикалық тұрғыдан арт-журналистерді дайындау мәселелері бойынша зерттеулерін пайымдайды [7].

Арт-журналистика мен арт-критика сында бағыттардың қолданысы туралы пікірлер зерттеу мақалаларда кездеседі [8].

БАҚ-тағы сын және медиаконтент мәселелері де шетелдік зерттеулерде терең талданып көрсетіледі [9].

Медиа саласына арналған «Медиа және журналистика: теория мен практикаға жаңа көзқарас» атты Оксфорд университеті баспасынан жарық

көрген еңбек. Оқулық авторлары австралиялық медиатанушылар Жейсон Бейнбридж, Никола Гок, Лиз Тайнан болды. Кітап «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры тәржімалаған таңдаулы 30 кітаптың ішіндегі ерекшесі. Кітап қазақ тіліндегі «100 жаңа оқулық» жобасы аясында баспаға ұсынылған. Кітаптың алғашқы басылымы 2008 жылы ағылшын тілінде жарық көріп, 2011 жылы қайта толықтырылып жарық көрді. Осы кітаптың 6-тарауы «Кино – жетінші өнер» деп аталады. Көптеген киногер, жазушы, сыншылар киноны ХІХ ғасырдың философы Гегель атап көрсеткен алты өнердің (сәулет, мүсін, сурет, музыка, поэзия, философия) қатарына қосады [10].

Ю.В.Маркинаньң «Медиакритика и кинокритика: аспекты медиа образования и коммуникационной культуры» атты зерттеу еңбегі БАҚ феномені мен кино сыны, журналистиканың заманауи медиа мазмұнын бағалайтын және түсінетін білім беру саласы ретінде қарастырады. Бұқаралық ақпарат құралдарының әлеуметтік қызметі, экран мәдениетін жан-жақты зерттеуге арналған еңбек [11].

А.А. Сидякина, А.Ф. Стабровскаяның «Пермская киножурналистика в новых медиа» атты мақаласы саланың дамуындағы инновациялық үрдістер контекстіндегі, Пермь қаласындағы кино журналистиканың ерекшеліктеріне арналған. Авторлар БАҚ жүйесінде болып жатқан өзгерістерді көрсете отырып, интернеттің пен конвергентті журналистиканың дамуына байланысты жаңа медиадағы фильмдердің мультимедиялық әлеуетіне назар аудару, қазіргі жанрлық формаларды анықтау (гид, ұзақ оқу, кино туралы арнайы жоба), түзету, ақпаратта ұсынылған әуесқой кино сынның рөлінің өсуі порталдар, блогтар және әлеуметтік желілер турасында ой қозғайды.

Сонымен қатар кино туралы материалдарды жариялайтын дәстүрлі және интернет-басылымдарға шолу, БАҚ-тың кино саласына қызығушылығын оятатын және Пермь медиа саласының кино сыни сегментін қалыптастыруға ықпал ететін әлеуметтік-мәдени факторларды талдаулар көрсетіледі.

Нәтижелер мен талқылау. Кино дегеніміз – туындыгердің философиялық ой өрісінің, эстетикалық талғам-танымының, әлемге деген көзқарасының жемісі, әрі өнер екендігін айқындап берді. Әлемдегі кино өнері «коммерциялық» және «арт» деген екі салаға бөлініп қарастырылады.

Қоғамда теледидар мен кино бір-бірін толықтырады, байытады. Екеуі де БАҚ-ның ішінде айырықша мәнге ие. Кино – өнердің ең көпшіл түрі. Кезінде жылына (1980-1990 жылдары) 150 толықметражды фильм және телевидениеге арна-

лып 80 картина, мыңнан аса деректі және ғылыми ленталар, 100-дей мультипликация жасалатын. Жыл сайын әрбір адам – 18 рет киноға баратын деп атап көрсетеді зерттеушілер.

Соңғы жылдары қазақ киносы заманауи тұрғыдан көптеген жаңашыл деңгейге жетті. Еліміздегі кино өндірісінде сценарийге деген тапшылық жоқ, өйткені бізде киноға түсіруге сұранып тұрған тақырыптар, шығармалар жетерлік. Бағамдасақ, бүгінгі киноларда үй мен отбасының жағымды бейнелері қалыптаса бастады. Бір қызығы, барлық негізгі оқиға қаладан дәстүрлі кеңістік – ауыл мен қыстаққа ауысқан. Ғасырлар бойғы халықтың ғұрыптық өмірі мен салт-дәстүріне сүйене отырып, режиссерлар дәстүрлі мәдениеттің ерекше әлемін қайта жаңғырта бастады. Фильмдерде бірнеше ұрпақтардан тұратын – әжелер мен аталар, немерелер мен шөберелер бар үйлесімді отбасылар пайда бола бастады. Мұндай фильмдерді түсініп қабылдай бастады.

Қазіргі кинематографияны тек өнер саласына ғана емес, бұқаралық ақпарат құралдары саласына да жатқызуға болатындығы турасындағы зерттеулерді көреміз. Осы ретте Зигфрид Кракауэр кино БАҚ саласына қатысты және адамға ақпараттық-психологиялық әсер ету құралдарының бірі екендігін, кино адамдардың санасы мен жүрегіне күшті әсер ете отырып, мәдени-тарихи және әлеуметтік-психологиялық жоспардың заңдылықтарын қалыптастыратын күш екендігін де атап өтеді. Кинода «ұжымдық жанның терең қабаттары» бейнеленген деп пікір білдіреді [12].

Негізінен кино өнеріндегі қуатты саналатын екі тетіктің бірі – сөз, екіншісі – көрініс. Шынында да тіл тағдырына қатысты өзекті үш мәселенің қайсысын да назардан тыс қалдыруға болмайды. Себебі, жүйе-жүйесімен сөйлей білу қоғамдық-саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени-рухани өміріміздің қай саласында болмасын қажет, бұдан кім-кімнің де бейтарап қала алмайтыны да аян. Сөйлеу мәдениеті – ауызекі тілге қатысты мәселелердің ішіндегі ең маңыздысы. Сонымен қатар тіл мен сөздің, сөйлеу мәнерінің белгілі бір халықтың менталитетін, әдетін, халықтық бояуын, өткені мен бүгінін байқатып тұратын ерекшелігі бар.

Бүгінде кино тілінің жұтандығы жалпы қазақ киносына, қазақ телевизиясына ортақ түйткілді мәселе болып отыр. Осы ретте ана тіліміздің кино өнеріндегі мәртебесін айқындау қажеттігі туындайды. Шетелдік сөздерді, әсіресе ағылшын тіліндегі сөздерді қолданысқа енгізу, яғни лозунгтар, жаттап алу. Бұл жаңа тілді меңгергеннен гөрі,

аталмыш сөздің қазақ тіліндегі мағынасын ұмытуға әкеледі.

Телеарналар мен кинотеатрларда беріліп жатқан отандық фильмдердегі қазақ тілі қолданысының да қынжылтатын, әттеген-ай дейтін тұстары кездеседі. Бүгінгі жастар, мектептегі балалар неге қазақша сөйлемейді деуіміздің бір тұсы да осында. Кино тілі құдіретті. Сондықтан шетелдік фильмдерге дейін қазақша сөйлету басты міндеттің бірі екені даусыз. Тікелей аударма емес, толыққанды синтезден өткен аударма қажет. Фильмдегі актерлардың бейнесін, мінезін тура бере алатындай қазақ сөздерін қоя білу керек. Жаңашылдық әрине керек. Дегенмен ұлтымыздың тарихында ұмытпаған жөн.

Сериалдардағы сөз негізінен диалог түрінде өрбиді. Екі немесе одан да көп адамның өзара әңгімесі арқылы сюжет дамып отырады. Өкінішке қарай, қазақ телехикаяларындағы осындай диалогтардың басым бөлігі өте жасанды шығады. Мұның бір себебі – сценарийлердің көбін орысша ойлап, қазақша жазатын адамдардың әзірлеуінде болса керек. Қазақы сөз орамдары, ұлттық ұғым тұрғысынан сөйлем құрау тым сирек ұшырасады. Керісінше, орысшадан ойша тікелей аударылып айтылған калька сөйлемдерден, бірін-бірі жетектеудің орнына өкпелеген жандарша екеуі қарама-қарсы қарап тұрған жарымжан диалогтарды қай сериалдан да кездестіресіз. Қалыптасқан тұрақты сөз тіркестері байқалады.

Негізінен кез келген фильмнің табысты болуына тапқыр сөз, ұтымды әзіл, мәнді диалогтардың ықпалы зор. Көрермен жүрегінен орын алған олардың үздіктері көп ұзамай кәдімгі қанатты сөзге айналады.

Кино – эстетикалық талғамды қалыптастыратын өнердің бірі. Адам, әсіресе, жас көрермен жақсыдан үлгі алуға, әдеміліктен әсерленуге, көз қуантар көркемдіктен қуат алуға тырысады.

Шынын айтқанда, қазір газет-журналдарға қарағанда кино оқ бойы озық тұр. Қоғам қандай болса, кино да сондай. Қазір киноға барсаңыз, кино көретіндердің бәрі қазақтар, бірақ киноның тілі орысша. Тағы бір елең еткізері – субтитр. Субтитрды сауатты беру автордың сол тілге деген құрметі мен өз ісіне жауапкершілікпен қарауының белгісі. Сөздің айшық мағынасын түсіну үшін көрермен субтитрға назар аударады. Ал бүгінде видео мәтіндегі дыбыс арқылы бірден жазылатын арнайы программаларды қолдану сәнге айналған. Иа, уақыт үнемдеуге жақсы дүние. Алайда дәл осындай қолданымдардан кейін түсініспеушіліктер туындайды. Қалай болғанда да, фильмде бәрі

маңызды. Тіпті фильмге қатысқан адамдардың аты-жөні, фильмнің аты қалай, қандай шрифтпен жазылғанына дейін. Мұның барлығы – фильмнің атмосферасына кіруге әсер ететін, тіпті жанрын да айғақтап тұратын маңызды компоненттер. Былайша айтқанда, экрандық туындының кәдуілгі шағын кіріспесі іспетті. Сондықтан кәсіби кинематографистер титрдың дизайнына дейін мұқият назар аударып отырады.

Мамандардың айтуынша, сауатты сценарий драматургиядан басталады. Драматургияның қырсырын білетін сценарист тіпті қарапайым халықтың қабылдауына күрделі шығармаларды да түсінікті, айшықты ете алады. Досқан Жолжақсыновтың «Біржан сал», Ақан Сатаевтың «Жаужүрек мыңбала», Данияр Саламаттың «Бәйтерек» т.б. бірді-екілі фильмдер ауыз толтырып айтарлық дүниелер. Көпшілік фильмдердің сценарийлері екі тілге құрылады.

«Біржан сал» фильмінің сценарийін жазған Таласбек Әсемқұловтың айтуынша, қазір әлемдік кинематограф сценарийлық дағдарысты, «сценарийлық аштықты» бастан кешуде. «Голливуд бітпейтін бір римейктерді түсірумен жүр. Режиссерлер жақсы сюжет, жақсы сценарий іздеумен әуре. Әлбетте, сценарий өнеріндегі дағдарыс – өз бетінше тұрған құбылыс емес. Бұл ХХ ғасырда әлемдік мәдениетте етек алған және әлі жалғасып жатқан антропологиялық кризистің, қарапайымдап айтсақ, сананың дағдарысының бір құрамдас бөлігі, соның кинематографиялық көрінісі. Ойымша, бұдан былай жақсы хикаят ойлап шығара алатын, жақсы сценарий жаза алатын сценаристердің бағасы артады» – дейді ол [13].

Осы ретте ең бір өзекті дүние – визуалды сауаттылық. Әрбір адам кино тілін түсіне білу керек. Себебі, көрермен қабылдайтын көптеген визуалды ақпараттың артында манипуляциялайтын және бейсаналы түрде әсер ететін мықты құралдар бар. Оны көріп бағамдай алмайынша, олардың қандай мақсатта жасалғанын саналы түрде түсіну қиынға соғады. Визуалды сауаттылық ол – кинодағы диалог немесе аудармасы, яғни субтиторы емес. Киноның грамматикасы өте ауыр. Оны көруде тек сюжетіне ғана мән бермей, сөздің мән-мағынасын түсіну сауаттылықты айқындайды.

Кинокартинаның мазмұнын қазақ халқының ұлттық құндылықтарын сақтау мәселесі ретінде қарастыратын болсақ, қатынас құралы барлық халықтарға тән сөз екенін ұмытпауымыз керек. Яғни, сөз дегеніміз – тіл, бұл ең алдымен, сөйлеу мәдениетіне қатысты. Анық та айқын сөйлеу адамның қай әлеуметтік топқа жататынын білдіретін

маңызды көрсеткіш бола алады. Адам баласы бір-бірімен сөйлескенде неғұрлым астарлы сөздерді, теңеу сөздерді немесе диалектикалық ұғымдарды қолданса, соғұрлым оның шешендік қабілеті, тапқырлығы артады. Ал, керісінше, адам неғұрлым сөз таба алмай, дағдарысқа ұшыраса немесе оның сөздік қоры аз болса, соғұрлым оның әлеумет алдындағы абыройы төмен болады. Тілге, сөзге, суырып салмалық және айтыс өнеріне ерекше мән беретін қазақ халқында шешендіктің, тапқырлықтың жоғары бағалануы сондықтан болса керек.

Қорытынды. Сонымен бүгінгі арт-журналистика нысаны – мәдениетті дамытудың өзекті мәселелері болмақ. Бұл бағыт шетелдік және отандық БАҚ-тың даму аясында орын алып отыр. «Мәдениет» ұғымы өнерге қарағанда ауқымды мәселелерді қамтиды. Бұл тұрғыдан «өнер» – көркемдік пен шығармашылық іс-әрекет арқылы дүниені тану тәсілі және адамзаттың рухани мәдениетінің тұрақты бөлігі деп көрсетіледі.

Сондықтан арт-журналистика мәдениеттің маңызды түрлерінің бірі ретінде өнерді нысан етіп қарастырады. Мәдениет пен өнер мәселелерін баспасөз, радио, теледидар, интернет-ресурстар және әлеуметтік медиа түгелдей қарастырады. Арт-журналистика мәдени журналистиканың құрамдас бөлігі. Онда өнер мәселелерін көрсету ғана емес, көркемдік талғам, шынайы мәдени-моральдық, этикалық құндылықтарды қалыптастыру міндеттері қойылады.

Кино мен телевизияға қатысты кинотелевизия техникасына берілген анықтамаларда – кескінді (көріністі) жазып алу әрі оны тарату тәсілдерінің және осыларды іске асыратын кино мен телевизияның өзара үйлескен техника құралдарының жиынтығы деп көрсетеді.

Барлық өнердің ішіндегі ең маңыздылардың қатарына киноны жатқызуға болады. Сондай-ақ мәдениет пен өнердің көш басында аудиториясы төрткүл дүниені төріне отырғызған кино-телеэкран тұр.

Кино мен теледидардың сөйлеу мәдениетін қалыптастырудағы рөлі, мәдениет деңгейі және қазіргі қоғамдағы сөйлеу әдістері, мәселенің себептік байланыстары түсіндіріледі және ұсынылады. Қазіргі әлемде жақсы тон, әдемі және дұрыс сөйлеу дағдылары жойылып бара жатқаны мәлім. «Сленг» сөздерінің қарым-қатынаста қолданылуының басымдылығы сонша бүгінде сөздердің қысқартылған нұсқаларын тіпті тележүргізушілерде қолданады. Телевизия тілінің қалыптасуы мен қолданысы бүгінде жалпы көпшілікті алаңдататыны белгілі.

Киноның тілге ғана емес психологияға да әсері бар құрал. Адам психологиясына түрлі жағдай арқылы әсер етуге болады. Мысалға, көру және есту факторы бір уақытта іске асса, қабылдау да оңай болады. Ал теледидар айналадағы шындықты тура бейнелемей, өзгертулер арқылы көрерменнің қабылдауын да бұрмалайды. Бұл ретте көрермен сенімсіздік білдіргенмен де, уақыт өте экранда болып жатқан оқиғаларға сене бастайды. Осындай тактикалардың көмегімен кино мен теледидар адамға үлкен әсер етуі мүмкін. Көбінесе бұл әсер парадоксалды нәтижеге әкеледі. Мұндай нәтиже әдетте адамның қайғы-қасіреті мен қиналуы негізінде болатын мінез-құлық. Біздің жағдайда телехикаялардағы кейіпкерлердің өміріне деген алаңдаушылықтан туындайды. Мұндай дүниеге тап болмас үшін визуалды сауатты болу керек.

Кино – ешқашан өз құндылығын жоғалтқан емес. Керісінше күннен күнге қуатты құралға айнала береді. Соңғы жылдары отандық кино саласына деген көзқарас түбегейлі өзгеруде. Қазақ экранында жаңа кезең басталды. Жаңаша бастамаларға толы туындылар жарық көре бастады. Киноматографияның мақсаты-өткен тарихымызды түгендеу болды. Бірден халықтың ұлттың рухын асқақтататын туындылар жасауға батыл қадамдар жасалып жатқанын байқауға болады.

Қазақ экранында жаңа кезең бастау алды. Көптеген жаңаша бастамаларға толып отыр. Бұл ретте ең бастысы – ұлттық рухты асқақтататын туындыларды дүниеге әкелуге батыл қадамдар жасалып жатқанын байқамай болмас. Аталмыш бастамаларды мәңгілік елдің сарқылмас мұрасы деуге лайық қадамдар. Десе де, тағрих жанры ауыр болып келеді. Ол бірінші кезекте тиянақтылықты талап ететіндігін баса атап өту керек. Мұндай туындыларды жарыққа шығаруды ең әуелі өзіміздің қазақ халқы қажет етеді. Көптеген фильмдер түсіріліп қойды дегенмен, игерілмеген тақырыптар әлі де баршылық. Экранда толық бейнесі ашылмаған, жастарға үлгі боларлық тарихта аты қаларлықтай қадамдар жасаған ұлы тұлғалар жетіп артылады. Толып жатқан ұлттық құндылықтарымыз бен мұраларымызды батыл түрде өзімізге ғана емес барша адамзатқа дәріптейтін дәуір міне туды.

Бүгінгі салалық журналистикада арт-журналистиканың дамуы тың бастамаларға жол ашатыны сөзсіз. Журналистика мамандығы бойынша білім алушы студенттерді салалық білім бойынша бағыттаудың тиімділігі мен қажеттілігі де жиі айтылып отыр.

Отандық кино өнерінің дамуында Қазақстан-

да киноиндустрияға, киноға және жалпы театрға қатысты жоғары оқу орындары бар. Сонымен қатар «Қазақфильм» киностудиясында мамандар дайындау үшін киноға байланысты кәсіп ретінде дамыта алатындай көптеген курстар ашылған. Сол курстарды оқып, білімін меңгерген студенттер мен жас мамандар арнайы бағдарламалар бойынша Лос-Анжелес пен Нью-Йорктің үздік киностудияларына тәжірибеден өтуге аттанды. Бұл алғашқы қадам жасаған жастар үшін үлкен мүмкіндіктердің бірі. Әлемдік деңгейде тәжірибе алып, оны отандық өнімді шығарарда қолданса нәтиже берері хақ. Кез-келген өнерді одан әрі дамыту үшін әрқашан жаңа қан, жаңа таланттар, жаңа идеялар қажет. Қазақстанның кино өнерінде жас режиссерлер ерекше бағаланады, өйткені олардың идеялары мен туындылары жастарды кино өнеріне тарта алады. Қазір Қазақстанда жас дарындарға барынша қолдау көрсетілуде. Жас режиссерлер үшін арнайы конкурстар, фестивальдер өткізіледі. Сонымен отандық киноиндустрия толыққанды жаңа дәуірге аяқ басты. Кинорежиссерлер де

сол бағытта дамып, көрерменге жаңаша өнімдер ұсынуда. Бүгінгі күннің киномандардың көбі дерлік жастар. Әрине, демалу үшін фильм көретін көрермендер үшін оның сюжеті жеңіл, комедиялық жанрда болғаны жақсы. Дегенмен де, тарихи тағылымы бар мақсатты кинолар да жоқ емес.

Қорыта айтқанда, кино өнерінің маңыздылығынан оның кеңістегі өмірді көркемдік тәсілдермен кескіндеп, әлемді тануда және көпшілікке танытуда жатыр. Мұның өзіндік спецификасы мен формаларының, қалыптасқан жүйесінің болатыны белгілі. Қазіргі уақытта заман көшіне ілескен кино режиссерлері түрлі тақырыптан ой қозғайтын көркем дүниелерді жасауда өздерінің шығармашылық ізденістерінің жемісін көрсетіп отыр. Егемендік жылдарында ұлттық өнер мен мәдениеттің, оның ішінде кинематографияның шығармашылық еркіндікке бағытталғаны белгілі. Бұл қазақ халқының тарихи даму белесіндегі қоғамдық-мәдени орны бар маңызды құбылыс болып табылады. Осы жолда қазақ кино өнерінің бағыты айқын, болашағы зор.

Әдебиеттер тізімі

1. Тасболат С. Отандық кино жайында [Электронды ресурс]. - URL: massaget.kz (қаралған күні: 20.04.2022).
2. Бейнбридж Ж., Гок Н., Тайнан Л. Медиа және журналистика: теория мен практикаға жаңа көзқарас. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019. - 592 б.
3. Омашев Н.О. Қазақ журналистикасы. – Алматы: «Таймас», 2008. – 352 б.
4. Мусинова А.А. Арт-журналистика Қазақстанда: учеб. пособие. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 230 с.
5. Новикова А.А., Дорошук Е.С., Сергеева Т.С. Арт-журналистика. Очерки теории и практики. – Казань: Изд-во Казанского университета, 2023. - 254 с.
6. Сағдуллаев К.К. Арт-журналистика в глобальном информационном пространстве. - 2014. [Электронды ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/art-zhurnalistika-v-globalnom-informatsionnom-prostranstve> (дата обращения: 20.04.2022).
7. Мясникова М.А. Практическая подготовка арт-журналистов в рамках профессионального медиаобразования. // Педагогическое образование России. - 2014. - №12.
8. Масленников А.В. Арт-журналистика как объект современных медиаисследований. // «Медиасреда». – 2020. - № 2. – С. 43-47.
9. Vos T.P, Craft S. and Ashley S. (2012). New media, old criticism: Bloggers' press criticism and the journalistic field. Journalism. - No 13. - P. 850-868.
10. Медиа саласына арналған кітап [Электронды ресурс]. – URL: <https://100kitap.kz/kz/mass-media/41> (қаралған күні: 20.04.2022).
11. Маркина Ю.В. Медиакритика и кинокритика: аспекты медиаобразования и коммуникационной культуры. // Научные ведомости. Серия Гуманитарные науки. - 2016. - № 21 (242). – Вып. 31.
12. Запрудин А.Г. Кино: искусство или техника? // Вестник Тюменского государственного университета. - 2012. - № 10. – С. 110-114.
13. Киносценаристер орысша ойлап, қазақша жазады [Электронды ресурс]. – URL: alashainasy.kz (қаралған күні: 20.04.2022).

References

1. Tasbolat S. Otandyk kino zhajynda [About domestic cinema] [Electronic resource]. Available at: massaget.kz (Accessed: 20.04.2022).
2. Bainbridge J., Gok N., Tynan L. Media zhane zhurnalistika: teoriya men praktikaga zhana kozkaras [Media and Journalism: a new approach to theory and practice] (Public fund" National Translation Bureau", Almaty, 2019, 592 б.).
3. Omashev N. O. Kazak zhurnalistikasy [Kazakh journalism] ("Taimas", Almaty, 2008, 352 б.).

4. Musinova A.A. Art-zhurnalistsika Kazahstana: ucheb.posobie [Art journalism of Kazakhstan: textbook] (Kazakh University, Almaty, 2018, 230 p.).
5. Novikova A.A., Doroshchuk E.S., Sergeeva T.S. Art-zhurnalistsika. Ocherki teorii i praktiki [Art journalism. Essays on theory and practice] (Publishing House of Kazan University, Kazan, 2023, 254 p.).
6. Sagdullaev K.K. Art-zhurnalistsika v global'nom informacionnom prostranstve [Art journalism in the global information space]. - 2014. [Electronic resource]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/art-zhurnalistsika-v-globalnom-informatsionnom-prostranstve> (Accessed: 20.04.2022).
7. Myasnikova M.A. Prakticheskaja podgotovka art-zhurnalistov v ramkah professional'nogo mediaobrazovanija [Practical training of art journalists in the framework of professional media education], Pedagogicheskoe obrazovanie Rossii [Pedagogical education of Russia], 12 (2014).
8. Maslennikov A.V. Art-zhurnalistsika kak ob'ekt sovremennyh mediaissledovanij [Art journalism as an object of modern media research] «Mediasreda» ["Media environment"], 2, 43-47 (2020).
9. Vos T.P, Craft S. and Ashley S. New media, old criticism: Bloggers' press criticism and the journalistic field. Journalism. 13. 850-868 (2012).
10. Media salasyna arnalgan kitap [Book for the media industry] [Electronic resource]. Available at: <https://100kitap.kz/kz/mass-media/41> (Accessed: 20.04.2022).
11. Markina Yu.V. Mediakritika i kinokritika: aspekty mediaobrazovanija i kommunikacionnoj kul'tury [Media criticism and film criticism: aspects of media education and communication culture], Nauchnye vedomosti. Serija Gumanitarnye nauki [Scientific bulletin. Humanities Series], 21 (242). Is. 31 (2016).
12. Zaprudin A.G. Kino: iskusstvo ili tehnika? [Cinema: art or technology?], Vestnik Tjumenskogo gosudarstvennogo universiteta [Bulletin of the Tyumen State University], 10, 110-114 (2012).
13. Kinoscenarister oryssha ojlap, kazaksha zhazady [Film screenwriters think in Russian and write in Kazakh] [Electronic resource]. Available at: alashainasy.kz (Accessed: 20.04.2022).

A.S. Khibadullina, A.M. Zhumagulova

Shakarim University of Semey, Semey, Kazakhstan

Art journalism: film art in the socio-cultural paradigm

Abstract. The article talks about one of the new directions in the development of modern journalism - art journalism, as well as about the place and development of "film journalism" in providing information within this direction, cinema. Today's film production is available not only in cinemas, but also on TV, tablets and the Internet. Therefore, it is important to take into account the development of modern film production and different methods of studying the film genre, as well as the function of cinema art in the socio-cultural space. The influence of modern technologies on film production is recognized as an urgent issue. In society in general, no one can limit a person's inner spiritual need and taste. As demand grows, the requirements and tasks for teleworking grow. Television equipment is also being developed taking into account the requirements. Since it is impossible to separate the history of television from cinematography, there is a need to consider film journalism from a theoretical and practical point of view. Therefore, it is necessary to know the theoretical foundations of working with information in the development of art journalism as one of the directions of industry journalism, the development of cinematography. It is known that speech in cinema and on television forms the culture of speech in society, so it is important from a practical point of view to pay attention to the use of the possibilities of cinema, theater and new media and consider the way of a comprehensive study of screen culture.

Keywords: Art journalism, cinematography, film production, new media, industry journalism, information, cinema, television.

A.С.Хибадуллина, А.М. Жумагулова

Университет им. Шакарима города Семей, Семей, Казахстан

Арт-журналистика: киноискусство в социо-культурной парадигме

Аннотация. В статье говорится об одном из новых направлений в развитии современной журналистики - художественной журналистике, а также о месте и развитии «киножурналистики» в предоставлении информации в рамках этого направления, киноискусства. Сегодняшняя кинопродукция доступна не только в кинотеатрах, но и на ТВ, планшетах и в Интернете. Поэтому важно учитывать развитие современного кинопроизводства и разные методы изучения киножанра, а также функцию киноискусства в социокультурном пространстве. Влияние современных технологий на кинопроизводство признано актуальным вопросом. В обществе вообще никто не может ограничивать внутреннюю духовную потребность и вкус человека. По мере роста спроса растут требования и задачи к телеработам. Телевизионное оборудование также разрабатывается с учетом требований. Поскольку не-

возможно отделить историю телевидения от киноискусства, возникает необходимость рассмотреть киножурналистику с теоретической и практической точки зрения. Поэтому необходимо знать теоретические основы работы с информацией при развитии художественной журналистики как одного из направлений отраслевой журналистики, развития кинематографии. Известно, что речь в кино и на телевидении формирует культуру речи в обществе, поэтому важно с практической точки зрения обратить внимание на использование возможностей кино, театра и новых медиа и рассмотреть путь комплексного изучения экранной культуры.

Ключевые слова: художественная журналистика, киноискусство, кинопроизводство, новые медиа, отраслевая журналистика, информация, кино, телевидение.

Авторлар туралы мәлімет:

Хибадуллина А. С. – магистр, аға оқытушы, «Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ, Глинка көш., 20 а, Семей, Қазақстан.

Жұмағұлова Ә.М. – ф.ғ.к., аға оқытушы, «Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ, Глинка көш., 20 а, Семей, Қазақстан.

КНибадуллина А.С. – magister, senior lecturer, NAO «University named after Shakarim city of Semey», Semey, Glinka 20 a, Kazakhstan.

Zhumagulova A.M. – Candidate of Philology, senior lecturer, NAO «University named after Shakarim city of Semey», Glinka 20 a, Semey, Kazakhstan.